

85H-32

€ 85

LLAZAR CUÇI

TOKE DHE QIELL

novelë

891.P83-32

985

LLAZAR ÇUÇI

TOKË DHE QIELL

novelë

671

BIOTHEKA E SHITETIA
SHKOLLORIT

~~5-2303~~

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

I

Tutje, deri në buzë të detit, shtrihen ato toka të pasura në bereqet, ku shpërthejnë bimë të ndryshme, lloj-lloj pemësh dhe ku rriten bagëti e shpezë me bollëk.

Dimri atje është i butë dhe shpesh fryjnë erëra të ngrohta. Në verë drita e diellit është e fortë, prandaj, me sa duket, bujqit i kanë bishtat e syve të rrudhosur dhe lëkurën të zeshkët. Edhe gjelbërimi është i pashterur në ato toka, ashtu si drita e diellit. Pranvera vjen e hershme. Vera është e gjatë dhe e freskët nga puhia e lagët që sjell era e detit. Shirat e para të vjeshtës ringjallin një pranverë me ngjyra të çuditshme.

Dy kufi të mëdhenj natyrorë e rrethojnë atë vend. Kufi të palëvizshëm, siç thonë fshatarët që as i largon e as i afron dot. Deti pa anë e fund nga perëndimi, dhe një fushë e gjerë dhe e gjatë sa s'ta zë syri nga lindja. Kjo fushë mbaron me një brez kodrash, të cilat mezi shquajnë në vijën e horizontit. Toka e saj është e shkretë se atje nuk mbin asgjë. Prej së largu, ajo duket e përhi-me dhe e sheshtë, si fundi i një tepsie të bakërtë.

Ujët e mbulon gjithë dimrin dhe pastaj, në verë, largohet duke lënë aty një shtresë kripe, që e shterpëron së tepërmi. Avujt e nxehtë, që ngrihen lart, formojnë rreth e përçark reflekse uji, si ata liqejtë e gënjeshtërt në shkretëtirë. Dhe, kur që nga xhadeja zbret ndonjë kamion që çan përmes, nëpër tragat, duke lëshuar një bisht pluhuri, ai merr forma të çrregullta fantastike dhe ngjason me një përbindsh, që shkarrëzitet me duf. Atëhere, lejlekët e plogët bashkojnë shalët e thata, si paterica, dhe fluturojnë me përtesë, si malarikë, gjer te arat pranë pyllit me pishë të moçme.

Në anë të pyllit, ndërmjet fushës së shkretëtë dhe detit të kaltër, shtrihen shtëpitë e fshatit, me rrugë e rrugica të drejta. Shtëpia e kulturës, përmendorja me pllakë mermeri, kryesia dhe dyqanet e kooperativës të kujtojnë një qendër qyteti të vogël. Përmendorja ka një yll të kuq në majë dhe në pllakë janë skalitur emrat e dëshmorëve të fshatit.

Edhe më parë fshati kështu ka qënë, i mbledhur grumbull. Por kasolleve të atëhershme, që mbështeteshin brinjë më brinjë, nuk u ka mbetur as nam e as nishan. Me sa duket, bujqit ndjenin nevojën e njëri-tjetrit në çdo çast, ngaqë ishin në një vend kaq të largët e të mënjanuar. Vetëm një muhaxhir, siç i thoshin, që kish ardhur e kishte zënë vend në ato anë, ndërtoi një shtëpi të mënjanuar dhe i ktheu kurrizin fshatit. Ai e leu shtëpinë edhe me bojë të verdhë dhe ajo shquante prej së largu. Edhe sot ajo qëndron ca e mënjanuar dhe me gjurmët e kohërave përmbi çati.

Kur erdhën thirrjet e ushtrisë për djemtë e kurasë, arat, aty buzë pyllit me pishë, ishin kthyer në ugare. Pylli kishte nisur të shushërinte më dendur nën erërat e vjeshtës dhe deti, pak më tutje, dërgonte që andej zhaurimën e ujit të dallgëzuar.

Njerëzit, që në mëngjes, ishin mbledhur atje te qendra. Këndonin e kërcenin. Pak më tutje qëndronte kamioni i kooperativës, i mbuluar me mushama dhe me parulla të kuqe në ballë dhe në të dy spondet. Nga drejtime të ndryshme vazhdonin të vinin njerëzit grumbuj-grumbuj për në qendër. Ata ecnin me nge.

— Kur u nis yt atë partizan, i dhashë me vete çorape të leshta, triko dhe dorashka leshi; i bëra dhe një kulaç me vezë dhe i mbështolla një grusht fasule në shami. Dhe më ngjante sikur tërë kohën, atje në mal, me ato që i dhashë unë e mbajti shpirtin. Ty çorape s'të duhen, triko jo, vetëm kulaçi e djathi, dhe vetëm për një ditë. Babanë tënd s'e gjeja dot as me letra, as me njeri. Ai, ku ngrysej, nuk gdhihej. Në të rrallë na vinte nonjë haber. Ty të nisim sot dhe pas një jave marrim letër nga ushtria...

Vetëm nëna kuvëndonte dhe dukej sikur nuk fliste me fëmijët e saj, por me dikë tjetër, me atë që kish përcjellë njëzet e ca vjet të shkuara, kur Todi s'e kishte parë dritën. Ajo sillte në mend ndarjen nga i shoqi, fshehurazi, një natë ndanë fshatit.

«Mjaft — i kishte thënë ai, — Ktheu një-mendi se u err dhe s'duket rruga».

Nga ana e detit, andej nga perëndimi, vinte zbardhëllimi, që binte mbi rrëketë e pellgjet dhe ngrinte reflekse të shpëlara në mugëtirë.

Dy siluetat e tyre të errëta çapiteshin le-dhit. Ato herë ngjiteshin më lart se vija e horizontit, herë vareshin poshtë dhe shkriheshin me tokën. Kur ngriheshin mbi horizont, atij i shquante në kurriz një torbë e fryrë, ndërsa në trupin e saj të hollë përvijëzohej një bark i madh, i rënduar. Rëndësia e barkut e mundonte dhe e bënte të ngathët, sa që vende-vende, ku ledhi vinte i përpjetë, ajo kapej pas dorës së tij që i nderej dhe mezi çapitej prapa të shoqit.

«Mjaft de, ktheu! Dhe ki mendjen mos rrëshqet në këtë djallo ledh...»

«Ç'më duhet ledhi mua?...»

«E, ashtu, çaj më mirë përmes».

Të dy hijet qëndruan ballë për ballë. Ai lëvizi torbën mbi kurriz dhe zgjati kokën drejt asaj. Ajo mbështolli krahët në gjoks dhe mbështeti kokën e varur në duar. Flokët iu derdhën dhe nisën t'i lëkundeshin nga era. Shamia i kish rrëshqitur prapa qafës.

«Hajt, mirë mbetsh, mëmë! Bëj durim, bëj si të bësh... edhe pakëz na mbetet...»

Dy hijet u bashkuan kokë më kokë. Ndenjën ca ashtu. Pastaj burri u kthye e iku me hap të rëndë e të madh. Gruaja nisi të qante me ngashërim të mbytur, duke fshirë lotët me cepat e shamisë së kokës. Trupi i saj i hollë herë epej mbi barkun e rënduar, herë drejtohej së tepërmi dhe koka i binte pas.

Era u platit dhe shiu, sikur të qe fshehur aty buzë pyllit me pishë, ja dha më tërsëllëm.

«I bekuari shi! Nuk lë një pikë mangut. Sikur s'e sheh që fusha u mbufat, që u mbyt dynjaja. Mos është ky viti i kiametit? Mos vallë i erdhi fundi kësaj jallaneje? — Hej, millet! Po dalin të vërteta fjalët e shën Pjetrit, po mos harroni edhe porositë e tij... Mos harroni të varni në derë torbën me misër. Lumë ai që do shpëtojë nga kjo kataklizëm! Me lugë floriri ka për të ngrënë...» Këto tha me vete gruaja, që mbeti vetëm e mbështjellë nga shiu dhe errësira.

Një gjarpër i zjarrtë u shkëput nga retë drejt zemrës së dheut dhe toka e përpiu, se toka i përpin gjarpërinjtë sido që të jenë. Shpërtheu një bubullimë krismëm madhe, që u duk se çau qiellin më dysh. Por qielli është i pafund dhe i përpin bubullimat krismëmëdha dhe, kur hap dita e re, atë e pastron era e malit, që, pas stuhisë, e bën më të kaltër se ç'ka qenë.

Tokë e lashtë kjo fushë që shtrihet në prehër të maleve të ashpër. Kjo fushë asnjëherë nuk ka ngurruar t'u mbushë barkun maleve të uritura, t'u japë lëkurë bualli për opinga dhe ndonjëherë t'u plotësojë edhe tekat prej burrash të qëmoçëm... «Balta ka bereqet» thoshin bujqit.

Pas bubullimës, gruaja ish përmendur dhe ish çapitur me nxitim, përmes udhës së lerosur e tërë traga nga qerret. Në sytë e saj të qullur nga lotët lëkundeshin njollat e atyre dritave të rralla të fshatit. Në gojë mbante e shtrëngonte me dhëmbë cepat e shamisë dhe ndjente kripësirën e lotëve, si shëllirë.

Në errësirë u ndie kërkëllima e një qerreje, që mezi çante baltën me rrotat e saj të shtrembra. Rrotat zhurmonin mbyturazi. Shiu binte mbi rrogzin e mykur, kthyer si kube dhe rridhte anëve. Brenda ndizej e shuhej një cigare.

— Oaha! — u thirri xha Uani qeve të qerres — më këtej, të uruar! Hidhini të tharat se u errëm nëpër baltëra.

Uan Kërri, duke kërkuar në errësirë, shqoi një hije gruaje, që ecte përmes baltës. E kredhur gjer në gju, ajo ngjante sikur kishte dalë nga balta dhe rrëshqiste mbi të, drejt fshatit.

Uani krojti fytyrën e ngjirur.

— Ë, ëëë. Dale, moj ti, e handakosur!... nga u fanepse para qerres time, në këtë rrebesh?...

Ajo e përmbloodhi veten njëherësh. Fshiu fytyrën me pëllëmbët e lagura dhe ndjeu freski.

— Aman, xha Uan! Se mos, Xhezua...

— Të paskan lënë mendtë ty, moj. Je në të ti, apo jo? Yt shoq e nxjerr atë kafshitë koromane në qytet. Andej, se nga rropatet, e ndihmofte zoti... Ku dimë ne...

— E, ashtu, xhanëm...

— Tamëm kështu është, moj. Yt shoq tërë monë i larguar ka qenë?... Po ti hip këtu në qerre se të ka hyrë ujët në palcë.

Këto fjalë të Uan Kërrit e lehtësuan gruan. Ajo nisi të mendonte për fëmijët dhe shtëpinë. Mendja i brodhi edhe pas të shoqit, por prapë iu kthye në vend, kur ajo ndjeu në barkun e rënduar një fërfëllimë dhe një goditje në ijen e djathtë.

Si u struk në një cep të qerres, solli nëpër mend hallet e shtëpisë. Ajo kishte nja dy karroqe

miell të grynjtë dhe nja dy qase misër të pabluar. Fëmijët do ta kalonin edhe atë dimër me ato veshje e mbathje që kishin. Për këtë s'donte t'ja dinte se do t'i kuturiste ca tufa liri e do të endte ca pëlhurë për ta, sa të mos mbeteshin barkjashtë. Vetëm për të mbajtur shpirtin me bukë, duhej vrrarë mendja.

Ajo ishte argasur me hallet e shtëpisë, se i shoqi robohej në molon e qytetit andej tutje, për të nxjerrë bukën e fëmijëve. Kur vinte ai me ndonjë thes grurë e misër, i dukej se qe kthyer nga kurbeti dhe nuk e mërziste. I mbante përbrenda të tëra ç'kish hequr dhe i bëhej qejfi, tek shikonte që ai gëzohej me fëmijët. Dontë që ata të mos e kuptonin vrrerin e atyre kohërave. Se nuk qe i pakët edhe vrreri i malarjes që i digjte përbrenda.

«Varfëria mërzitje e grindje sjell. Po ç'të mirë sjell mërzitja e grindja?» Mendonte dhe heshte. Gëzohej kur shikonte të shoqin në qoshe të konakut, mbushur prehërin me fëmijë. Ai i përkëdhelte. Ata i puthnin mjekrën e parruar dhe shëmtoheshin e qeshnin. Kishte nevojë edhe ajo vetë për këto çaste dhe priste të kënaqeshin të vegjëlit, që pastaj t'i ushqente, t'i vinte në gjumë dhe, më në fund, t'i afrohej edhe vetë prehrit të tij... Mbështilleshin me një fije velenxe pa ngjyrë e të strepur, në qoshen tjetër të konakut, dhe aty ajo kujtohej e vinte në vete se ishte një grua me burrë.

Kështu bëri edhe atë natë, para se ta përcillte, atje buzë gjolit. Atë natë, ai i kishte thënë:

«Më vjen keq, që po të lë këtë në bark...»

«Mos e thuaj atë fjalë. Si ta nxë goja! Këta fëmijë janë kismetit ynë!..»

«Të kam rënduar shumë».

«Mos u sëkëlldis për ne. Në mes të njerëzve jemi.»

«Ki mendjen se ka edhe ujë... Ujëtit janë tromaksur maleve dhe kanë zbritur fushës...»

Ai iku për t'u bashkuar me çetën e Malla-kastrës. Gjithë kohën, para syve i dilte barku i saj i rrumbullakët e i rënduar dhe i dukej se prapa kishte lënë një botë të tërë, që së shpejti do të shpërthente. Dhe ai po shkonte maleve, që, së andejmi, nëpërmes tytës së pushkës, t'i dërgonte asaj bote ajrin dhe dritën, që kish nisur të shkrepente majave.

Todi, për të ruajtur këmbët nga pluhuri, ecte buzë kanalit, nëpër ledh. Pas tij vinte e motra, Gora. Ndërsa nëna çapitej pa teklif në mesin e rrugës. Pluhuri i ngjitej pas fustanit të zi e të gjatë. Ajo po arrinte të pesëdhjetat, por dukej më e plakur se ç'ishte në moshë, më e rraskapitur. Kishte bërë një jetë të rëndë, plot brenga e halle. Kur i shoqi doli partizan, i la mbi shpatulla një barrë të madhe. I la tre fëmijë, që dinin të thoshin vetëm «bukë», dhe barkun të rënduar... Dhe i tha:

«Bëj si të bësh. Ditët janë të numëruara. Nuk do të zgjasë shumë. Shiko fëmijët dhe veten, dhe mos u merakos për mua...»

Dhe ajo bëri si bëri dhe rriti një nga të katër... rriti Gorën. Tre të tjerët ja rrëmbeu